

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI BASININDA BİR EĞİTİM KURUMU OLARAK DARÜLFÜNUN (1908-1912)

Kenan OLGUN*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ile hızlanan batılılaşma süreci kendini birçok alanda göstermiştir. Bunlardan biri de eğitim alanıdır. Tanzimat döneminde, medreseden farklı bir eğitim müessesesi kurma teşebbüsleri içerisinde, "Darülfünun" kurma düşünceleri, 1845 yılından itibaren ortaya atılmıştır'. Darülfünun'a "fenler evi" manasına gelen bu adın verilmesi, o günün şartlarında medreseden ayrı bir müessese olduğunu çarpıcı bir şekilde ortaya koymak düşüncesinden doğmuştur. Fen kelimesinin çoğulu olan "fünun", o dönemin Osmanlı literatüründe genellikle "ulum ve funun" terkinde kullanılırken, Darülfünun terkinde "ulum" (ilimler, daha çok dini ilimler) tabirinden ayrı olarak yalnız kullanılmıştır. Bu da müessesenin daha çok "fen" tabiriyle eş anlamlı olarak yeni tip Batı kaynaklı bilimlerin eğitiminin yapılacağı bir müessese şeklinde düşünüldüğünü göstermektedir².

Eğitim alanında reform yapmak amacıyla kurulan Meclis-i Muvakkat, 1846 yılında Meclis-i Vala'ya bir rapor sunmuş ve "Darülfünun" adı ile yeni bir eğitim kurumunun tesisi fikrini ileri sürmüştür. Bu okulun açılmasındaki ilk hedef, devlet işlerini daha iyi bir şekilde yürütecek bilgili personel (münevver bendegân) yetiştirmektir³. Darülfünun'un açılması 1846 yılında kararlaştırılmış ve bu tarihte bir binanın temeli dahi atılmıştır. İnşaatı biten bazı kısımlarının açılması ile Darülfünun ancak, Ocak 1863 tarihinde Derviş Paşa'nın halka açık

* Yard. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

¹ Ali Arslan, Darülfünun'dan Üniversite'ye, İstanbul 1995, s.23.

² Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun: Mefhum ve Müessese Olarak Sultan II.Abdülhamid Dönemine Kadar Gelişmesi", Sultan II. Abdülhamid ve Devri Semineri, İstanbul 1994, s.175.

³ İhsanoğlu, a.g.m., s.173.

Fizik dersleri vermesiyle öğretime başlamıştır⁴. İki yıl kadar süren bu derslere katılanlar bir sınava tabi tutulmuş ve başarılı olanlara sertifika verilmiştir⁵.

Darülfünun binasının inşaatı 1865 yılında bitirilmesine rağmen bu bina, Maliye Nezaretine verilince Darülfünun da Nuri Paşa konağına taşınmıştır. Burada aynı yıl içinde çıkan bir yangın neticesinde 4000'e yakın kitabı ile birlikte yanarak ortadan kalkmıştır. Böylece ilk Darülfünun denemesi iki yıl gibi kısa bir süre içinde akim kalmış, ancak, Darülfünunun açılması fikrinden vazgeçilmemiştir.

Darülfünun'un yeniden açılması yönündeki ilk teşebbüs, 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile başlamaktadır. Bu nizamnamenin 79. maddesine göre İstanbul'da "Darülfünun-ı Osmanî" adıyla bir yüksekokul kurulacaktır⁶. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile öngörülen "Darülfünun-ı Osmanî" 1870 yılında açılmış, müdürlüğüne de Avrupa'da öğrenim görmüş olan Hoca Tahsin Efendi getirilmiştir⁷. 1870 yılında açılan Darülfünun'da Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulum-ı Tabiiye ve Riyaziye olmak üzere üç şube yer almıştır. Öğrenci olabilmek için en az 16 yaşını doldurmanın şart olduğu Darülfünun'da dersler Türkçe okutulacaktır. Darülfünunda öğrenci olabilmek için ilk yıl binden fazla aday giriş sınavına katılmış, ancak, 450'den fazla öğrenci başarılı olarak kayıt yaptırabilmiştir⁸. Ağustos 1870'te öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu başarılı olarak bir üst sınıfa geçmiştir. Buna rağmen, ikinci teşebbüs de 1873 yılında okulun kapatılması ile başarısız olmuştur⁹.

Darülfünun kurulması yolundaki üçüncü teşebbüs, Mekteb-i Sultanî (Galatasaray Lisesi) dahilinde kurulan Darülfünun-ı Sultanî'dir. Darülfünun-ı Sultanî 1874-75 öğretim yılında faaliyete başlamış, ancak bu teşebbüste 1879 yılına kadar devam edebilmiştir¹⁰.

Darülfünun'un bu kapalılık dönemi, 21 yıl gibi uzun bir süre sürmüş ve nihayet 1900 yılında yeniden açılması ile sona ermiştir. Bu açılıştta Sadrazam

⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 2. Baskı, Ankara 1985, s.144.

⁵ Arslan, **a.g.e.**, s.28.

⁶ Maarif-i Umumiye Nizamnamesi için bkz., **Düster** I. Tertib, C.II, s.184-219.

⁷ Arslan, **a.g.e.**, s.35.

⁸ Ali Arslan, "Osmanlı Darülfünunu", **Osmanlı**, C.V, Ankara 1999, s.299; Şubelerde okutulan dersler için bkz., Arslan, **aynı yer**.

⁹ Her iki teşebbüsünde başarısız olma nedenleri için bkz., Ekmeleddin İhsanoğlu "Darülfünun'un Tarihçesine Giriş II, Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultanî", **Belleten**, C.LVII, Sayı 218, Ankara 1993, s.201-202.

¹⁰ Osman Ergin, **Maarif Tarihi**, III, İstanbul 1941, s.997; Ekmeleddin İhsanoğlu bu teşebbüsün 1881-1882 yıllarında sona erdiğini yazmaktadır. İhsanoğlu, **a.g.e.**, s.204.

Sait Paşa'nın etkisi büyüktür. Zira bu dönemde Avrupa'da gelişen "Genç Türk" hareketinden çekinildiğinden dolayı, Avrupa'ya yükseköğrenim için öğrenci gönderilmemeye başlanmıştı. Sait Paşa, Darülfünun açıldığı taktirde, getireceği faydaları Padişaha açıklarken, evvela hakiki ilimle uğraşanların politika ile uğraşmayacağını, sonra da Darülfünun açıldığı taktirde, Avrupa'ya öğrenci göndermeye lüzum kalmayacağını dolayısıyla da Avrupa'dan tehlikeli fikirlerin gelmeyeceğini ileri sürüyordu¹¹.

Sait Paşa'nın gayretleri neticesinde Darülfünun'un yeniden açılması 14 Ağustos 1900 (1 Ağustos 1316) tarihinde çıkarılan 27 maddelik "Darülfünun Nizamnamesi" ile sağlanmıştı¹². "Darülfünun-ı Şahane" adını alan okul, ayrı bir binaya gerek görülmeyle eskiden Valide Mektebi ile Darülmaarif olan ve daha sonra yeniden inşa edilen Cağaloğlundaki II. Mahmud türbesine bitişik Mülkiye Mektebi binası içinde öğretime başlamıştır. Yönetimi de Mülkiye Mektebi Müdürü Recai Efendi'ye verilmiştir. Darülfünun-ı Şahane, Ulûm-u Âliye-i Diniye, Ulûm-u Riyaziye ve Edebiyat şubeleri olmak üzere üç şube halinde Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılına tesadüf eden 1 Eylül 1900 (19 Ağustos 1316) tarihinde resmen açılmıştır¹³.

Darülfünun'un bu defa ki açılışında Sait Paşa'nın gayretlerinin yanı sıra Sultan Abdülhamit'in "zararlı fikirleri kontrol etme" düşüncesi de etkili olmuştur. Nitekim 14 Ağustos 1900 tarihinde çıkarılan Darülfünun nizamnamesinin 3., 5. ve 7. maddeleri ile Darülfünun'daki şubelerin idari, ilmi serbestliği değişmiş, hükümetin kontrolü artmıştır. Nizamnamenin 11. ve 12. maddeleri ile öğrencilerin öğretim anında sıkı bir kontrol altına alınması sağlanmış, Darülfünun'a alınan öğrenci sayısı sınırlandırılmıştır. 16. madde ile de eğitim paralı hale getirilmiştir¹⁴. Ayrıca Darülfünun, ilk açılışından beri müstakil bir müdürü ve binası varken bu dönemde Mülkiye Mektebi binasında bu okulun müdürüne bağlı olarak kurulmuştur. Daha önceki Darülfünun'larda devletin "münevver memur" yetiştirmek hedefi burada "meslek adamları" yetiştirmeye yönelmiştir.

¹¹ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)**, Ankara 1987, s.141; Mehmet Ali Ayni de, Sultan II. Abdülhamit'in öğrenim görmek için bazı gençlerin Avrupa'ya gitmesine engel olmak amacıyla Darülfünun'un yeniden kurulmasını istediğini belirtmektedir. Mehmet Ali Ayni, **Darülfünun'un Tarihi**, İstanbul 1927, s.32.

¹² Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi, **Düstur**, I. Tertib, C.VII, s.659-664.

¹³ Darülfünun-ı Şahanenin şubeleri ve ders programları için bkz., Arslan, **a.g.m.**, s.300-301; Ayni, **a.g.e.**, s.32-34.

¹⁴ İlhan Tekeli, "Tanzimattan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi (TCTA)**, II, İstanbul 1985, s.472.

Bununla birlikte, Darülfünun-ı Şahane'nin açılması, ülkede ilk defa kesintisiz üniversite eğitiminin başlangıcını oluşturmaktadır¹⁵. Ayrıca, Darülfünun-ı Şahane'de uygulanan yönetim tarzı, Türkiye üniversitelerinde uygulanan ilk merkezîyetçi yönetimdir. Darülfünun Müdürü, Maarif-i Umumiye Nezaretinin tahriri ile Padişah tarafından tayin olunmaktadır. Müdür, nizamnamenin hükümlerinin uygulanmasını sağlayacak, her altı ayda bir yapılanlar hakkında Maarif Nezaretine rapor verecektir. Nizamname ile II. Meşrutiyet dönemine damgasını vuran merkezîyetçi yönetim kendisini Darülfünun'da da göstermektedir¹⁶.

II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun

Darülfünun'un asıl gelişmesi, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Fırkası (İ.T.) zamanında olmuştur. Bunun ilk emaresi olarak Darülfünun, 21 Ağustos 1909 (8 Ağustos 1325) tarihinde Darülhayr'ın kaldırılması ile boşalan Veznecilerdeki Yusuf Kamil Paşa'nın eşi Zeynep Hanım'ın konağına nakl edilmiş¹⁷, yönetimine de Mekteb-i Mülkiye müdüründen ayrı bir müdür atanmıştır. Böylece Darülfünun ile Mekteb-i Mülkiye yönetimleri birbirinden ayrılmıştır. Darülfünunun ders programları da değiştirilerek, tarihe, edebiyata, felsefeye dair dersler konmuştur¹⁸. Ayrıca öğrenci sayısındaki kısıtlama ve ücret de kaldırılmıştır. Bu dönemde Darülfünun-ı Şahane adı "Darülfünun-ı Osmani"ye çevrilmiş ve Fen şubesi de ikiye ayrılmıştır¹⁹. 1908 Kasımında Tıbbiye-i Mülkiye Tıp Fakültesi, 1909'da da Hukuk Mektebi Hukuk Fakültesi olarak Darülfünun'a bağlanmış, böylece şube sayısı beşe çıkmıştır²⁰. Ayrıca Eczacılık ve Dişçilik Mektepleri Tıp şubesine bağlandığı gibi, vilayetlerdeki Tıbbiye ve Hukuk mektepleri de Darülfünun'a bağlanmıştır²¹.

Bu düzenlemelerden sonra Darülfünun, hızla büyümeye ve gelişmeye başlamıştır. Öğrenci sayısındaki kısıtlamanın kalkması üzerine artan talebi karşılayabilmek için, ek sınıflar inşası kararlaştırılmış, bu konuda Meclis-i

¹⁵ Arslan, a.g.e., s.50.

¹⁶ Ali Arslan, "Türkiye'de Üniversitenin Kuruluşu ve Yönetimindeki Değişiklikler (1869-1946)", *Yeni Türkiye*, Cumhuriyet Özel Sayısı, Sayı 23-24, C.I, Ankara 1998, s.412-413.

¹⁷ Arslan, a.g.e., s.55; Daha önce Darülfünun için ayrı bir bina düşünülmemişti. Bu durum, Mekteb-i Mülkiye binası içinde öğrenimine devam eden Darülfünun'un talebeleri ile Mülkiye Mektebi talebeleri arasında bir rekabetin başlamasına sebep olmuştur. Bu rekabet zamanla bir çekişmeye dönüşmüş okulun duvarları da bu çekişmeden nasibini almıştır. Mülkiye mektebinin duvarlarında yer alan "3000 Darülfünun talebesine karşı 300 Mülkiyeli" yazısı üzerine bu iki okulun ayrılması yönünde tartışmalar başlamış konu ile ilgili görüşler basında da yer almıştır. "Mekteb-i Mülkiye-i Darülfünun", *Tanin*, No.551 (3 Mart 1326-16 Mart 1910), s.3.

¹⁸ Ders programları için bkz., Ergin, a.g.e., s.1011.

¹⁹ Emre Dölen, "Darülfünun", *TCTA*, II, s.476-477.

²⁰ Arslan, a.g.m., s.413.

²¹ Arslan, a.g.e., s.56.

Vükela kararıyla bir tahsisatın temini dahi sağlanmıştır²². Darülfünun'daki bu gelişmeler yeni bir Darülfünun binası inşasını gündeme getirmiş, Maarif Nazırı Abdurrahman Bey, konu ile ilgili düşüncelerini kendisi ile yapılan mülakatta, "sene-i atiye (1912) bütçesinde Darülfünun da inşası için muktezi tahsisatı talep etmek fikrindeyim" demek suretiyle açıkça ifade etmiştir²³.

Darülfünun'daki bu olumlu gelişmeler öğretmen kadrosuna da yansımıştır. Bu dönemde yapılan çeşitli atamalarla kadro güçlendirilmeye çalışılmıştır. Darülfünun Edebiyat muallimi olan Halit Ziya [Uşaklıgil] Bey'in-Mabeyn-i Hûmayun Başkatibi- işlerinin yoğunluğu nedeniyle ders veremeyeceğinin anlaşılması üzerine yerine vekillerinden Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey 2. sene Edebiyat-ı Osmaniye ve Ahmed Hikmet Bey 3. sene Tarih-i Edebiyat derslerine tayin olunmuşlardır²⁴. Hamdullah Bey ayrıca Fen terbiye muallimliğine de atanmıştır. İhtiyat şubesi edebiyat muallimliğine de İzzet Bey tayin olmuştur²⁵. Darülfünun, II. Meşrutiyet döneminde de ülkenin en yüksek ve en ileri seviyede okulu olma özelliğini korumuştur. Bu nedenle Araplar ve Rumlar da kendi Darülfünunlarını kurma çalışmaları başlatmışlardır. Bu çalışmalar basında da yer almış, Arapların Şam'da Darülfünun kurmak için uğraştıkları²⁶, Rumların ise Patrik Yevakim Efendi'nin çabaları ve önderliğinde bunu gerçekleştirmeye çalıştıkları yazılmıştır²⁷.

1908-1912 Dönemi Osmanlı Basınında Darülfünun**

İncelediğimiz dönem içinde Darülfünun, hangi tarihler arasında öğrenci alacağını, açılacağını veya kapanacağını basın yoluyla kendisi ilan etmekte ve ilgililere duyurmaktadır. 1910 yılında "Darülfünun-ı Osmani'nin ulum-u âliye-i diniye ve Edebiye ve Hukuk ve Riyaziye ve Elsiye şubeleri ile ihtiyat sınıfları" olmak üzere tüm şubelerin birlikte açılacağı bildirilirken²⁸, 1911 yılında ise, her şube, kendi açılış tarihini ayrı ayrı ilan etmiştir²⁹. Ayrıca bu şubelerin mezun olanlarının isimleri de gazetelerde ilan edilmiş ve diplomalarını almaları için kendilerine duyuru yapılmıştır. Bu arada Darülfünun Dişçi mektebi de ilk mezunlarını 1911 senesinde vermiş ve bunu gazete ilanları ile duyurmuştur³⁰. Bu ilanlarda dikkat çekilmesi gereken bir husus, Darülfünunun diğer şubeleri

²² "Darülfünun Dersaneleri", **Tanin**, No.750 (19 Eylül 1326-2 Ekim 1910), s.3.

²³ "Maarif Nazırı ile Mülakat", **Tanin**, No.989 (21 Mayıs 1327-3 Haziran 1911), s.2.

²⁴ **Tanin**, No.600 (21 Nisan 1326-4 Mayıs 1910), s.3.

²⁵ **Tanin**, No.1205 (28 Kanun-i Evvel 1327-1 Ocak 1912), s.4.

²⁶ **Tanin**, No.1065 (6 Ağustos 1327-19 Ağustos 1911),s.2.

²⁷ **Tanin**, No.1249 (1 Şubat 1327-14 Şubat 1912), s.2.

²⁸ Konu gazetelere göre incelendiğinden dergilere yer verilmemiştir.

²⁹ **Yeni İkdâm**, No.273 (4 Kanun-i Evvel-1326-17 Aralık 1910), s.5.

³⁰ **Tanin**, No.1139 (21 Teşrin-i Evvel1327-3 Kasım 1911), s.5.

³⁰ "Dişçi Mezunları", **Tanin**, No.1065 (6 Ağustos 1327-19 Ağustos 1911), s.4; Ayrıca diğer şubelerden mezun olanların isimleri de Tanin gazetesinin 1061-1067 sayılarında mevcuttur

kendilerini “şube” olarak vasıflandırırken, Tıp şubesi “Tıp Fakülte” adını kullanmaktadır³¹. Bu ilanlarda bize basında ilk defa fakülte adının, tıp şubesi için kullanıldığını göstermektedir.

Kolera: Darülfünun bu dönemde eğitimine olağanüstü bir durum olmadığı müddetçe ara vermemiştir. 1910 yılında İstanbul'da görülen kolera nedeniyle 6000'den fazla olan Darülfünun talebesinin koleraya yakalanmaması için gerekli tedbirlerin alınması ve bir memur tayini ile “lazım gelen mahallerin her gün dezenfekte ettirilmesi” hususunun icap edenlere tebliği Maariften belediyeye bildirilmiştir³². Ağustos 1911 tarihinde Maarif Nezareti'nden gelen yazıya göre kolera nedeniyle tüm okulların ilan edilene kadar kapatılması, hatta kapatılma töreni dahi yapılmaması istenmiştir³³. Bir süre sonra ise mekteplerin 26 Eylül tarihinde açılacağı fakat, kolera nedeniyle açılışın ertelenebileceği bildirilmiştir³⁴.

Koleraya rağmen Darülfünun, alınan tedbirler neticesinde okula 30 Eylül 1911 tarihinde öğrenci alınacağını ve şartları taşıyan öğrencilerin imtihan için okulda hazır bulunmalarını istemiş³⁵, Kasım 1911 tarihinden itibaren de öğretime başlamıştır³⁶.

Darülfünun ile ilgili basında yer alan konuların başında cemiyetler konusu gelmektedir. Bundan başka, eğitimde önceliğin Darülfünun'a mı yoksa ilköğretime mi verilmesi gerektiği, yükseköğrenim yapan öğrencilerin askerlik durumu, Darülfünun ve siyaset gibi çeşitli konular da yer almıştır. Biz burada bu konuları eğitimde öncelik, yüksek öğrenim ve askerlik, cemiyetler, öğrencilerin istekleri, Darülfünun ve siyaset başlıkları altında inceleyeceğiz.

1- Eğitimde Öncelik: Eğitimde önceliğin Darülfünun'a mı yoksa ilköğretime mi verilmesi gerektiği konusu gazetelerden ziyade dergilerde daha fazla yer almıştır. Maarif Nazırı Emrullah Efendi "Tûba Ağacı Nazariyesi" adı verilen bir görüş ortaya atmıştır. Buna göre; eğitimde yenileşme ve düzenlemeye aşağıdan (ilköğretim) değil, yukarıdan (Darülfünun) başlanmalıdır. Bu düşünceye de en güzel örnek Cennetteki Tûba ağacıdır. Tûba ağacının kökleri yukarıda, dalları aşağıdadır. Öyleyse bizde önce bilimsel

³¹ **Cenin**, No.1-974 (6 Mayıs 1327-19 Mayıs 1911), s.2; "Tıp Fakültesinde", **Senin**, No.5-981, (13 Mayıs 1327-26 Mayıs 1911), s.2; "Tıp Fakültesi Talebesine", **Sabah**, No.7637 (14 Kanun-i Evvel 1326-27 Aralık 1910), s.4.

³² "Darülfünun'da Tedabir-i Sıhhiye", **Tanin**, No.786 (27 Teşrin-i Evvel 1326-9 Kasım 1910), s.3; Öğrencilerin sayısı biraz abartılmış gibi görünmektedir. Darülfünunun 1912-1913 öğretim yılında toplam öğrenci sayısı 5250'dir. Darülfünunun şubelerindeki öğrenci sayıları için bkz., Arslan, "Osmanlı Darülfünunu", **Osmanlı**, s.301.

³³ "Mektepler Kapanacak", **Tanin**, No.1069 (10 Ağustos 1327-23 Ağustos 1911), s.3.

³⁴ **Tanin**, No.1087 (28 Ağustos 1327-10 Eylül 1911), s.4.

³⁵ **Tanin**, No.1103 (15 Eylül 1327-28 Eylül 1911), s.5.

³⁶ **Tanin**, No.1139 (21 Teşrin-i Evvel 1327-3 Kasım 1911), s.5.

zihniyeti kurup geliştirmek gereklidir. Bunu da ancak Darülfünun yapabilir. Emrullah Efendi'ye göre, insanlığın gelişmesi de bilimlerin Darülfünun'larda geliştirilmesi ile sağlanmıştır³⁷.

Bu görüşe Hüseyin Cahit Bey (Yalçın) karşı çıkmış, hatta daha ileri giderek Emrullah Efendi zamanında maarifte bir şey yapılmadığını, nazırın maarif meselesini yanlış anladığını iddia etmiştir. Hüseyin Cahit'e göre maarif meselesi birinci derecede bir para meselesi değildir. Ona göre "evvel emirde zaman meselesi, muntazam bir program dairesinde çalışmak meselesi ve sonra para meselesi"dir. Oysa Emrullah Efendi'nin bunu başka türlü telakki ettiğini, "evvel emirde bir para meselesi zannetti. Çok para ile çok iş görülebileceğini, ihtiyacımız izale olunabileceğine" inandığını yazmaktadır. Evvelden 300.000 lira olan Maarif bütçesinin bugün 1 milyon lira olduğunu, bütçenin eskisine oranla üç kat artmasına rağmen yapılan işler bakımından bir gelişme olmadığını belirten Hüseyin Cahit Bey, "bu kadar para sarf etmeğe sevk eden Maarif nazırını elbette sebep olduğu israftan dolayı muatab tutacağımız gibi son derece kıymetli vakitlerimizi israf ettiğinden dolayı da sorumlu" tutacaklarını ifade etmiştir. Emrullah Efendi zamanında ilköğretimde bir şey yapılmadığı gibi liselerde de boş yere zaman ve para harcadığını ayrıca, Darülfünun'da da bir şey yapılmadığını belirtmiştir. H. Cahit, bu dönemde Darülfünun da bir "elsine" şubesi açıldığını, talebelerden yarımşar lira alındığını, bu öğrencilerin "icraattan muaf" tutulacağını ilanından sonra paralarını istediklerini fakat paraların verilmediğini yazarak eleştirilerde bulunmuştur³⁸.

Hüseyin Cahit, "Avrupa da tahsil" başlıklı diğer bir yazısında da, Tûba ağacı nazariyesini ve Emrullah Efendi'yi eleştirmeye devam etmiştir. H. Cahit Bey, yazısında bizdeki eğitimin az olduğunu kabul etmekle birlikte, eğitimin düzeltilmesi için Darülfünunlara öncelik verilmesinin "ilim mektep binası değildir. Büyük Darülfünun'lar tesisleriyle maddeten mahal ad edilemez. Fakat o Darülfünun'a alem-i medeniyette bir mevcudiyet-i ilmiye, bir hüviyet-i maneviye verebilmek için senelerce çalışmağa, muntazam surette uğraşmağa lüzum vardır" diyerek Tûba ağacı görüşünün yanlış olduğunu belirtmiştir. H. Cahit, bunun yerine ilköğrenime önem verilip okulların yaygınlaştırılmasını ve bu işte "zenginlerin" yardımcı olmalarını istemiş, ayrıca, öğrenim için Avrupa'ya gidilmesine de karşı çıkmıştır. O'na göre gençler, önce kendi okullarımızda okutulmalı "genç yaşlarında kendilerine adet ve ahlak-ı milliyemiz" verilmeli, onların kalbinde "Osmanlılık ve vatan aşkı bir kere yer"

³⁷ Akyüz, a.g.e., s.279.

³⁸ Hüseyin Cahit, "Dünkü İstizah", *Tanin*, No. 845 (28 Kanun-i Evvel 1326-10 Ocak 1911), s.1.

tuttuktan sonra Avrupa'ya gönderilmelidir. Ancak bu sayede “istikbalimizden emin” olunabilecektir³⁹.

2- Yüksek Öğrenim ve Askerlik: Basında yer alan diğer bir konuda Yüksekokul öğrencilerinin askerlikle ilgili haklarıdır.

15 Ocak 1911 tarihli Sabah gazetesinde D. K. (Diran Kelekyan) imzası ile çıkan "Tahsil-i âli ve hakk-ı tecil" isimli yazıda, yüksekokul talebelerinin askerlikle ilgili durumları ele alınmıştır. Bu yazıda, mecliste 11 Ocak tarihinde cereyan eden görüşmelerde Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin görüşleri yer almaktadır. Maarif Nazırı Emrullah Efendi, hükümet olarak askerlik tecil hakkının iki noktadan ele alındığını ifade ederek bunları; “Darülfünun-ı Osmani şubasına ve hükümet-i mekatib-i âliyesine devam eden talebe ile masraflarını tamamen veya kısmen devlet bütçesinden veyahud kendi taraflarından tesviye edilmek üzere hükümet tarafından laceltahsil Avrupa mekatibine gönderilen talebe-i Osmaniye” olduğunu belirtmiştir. Hükümetin amacını “biri tahsil-i âlinin teşviki, diğeri de efrad veya cemaat-i Osmaniye tarafından tahsil-i âli namına suret-i hususiyede vuku bulabilecek teşebbüsatta karşı hükümetin mesleğidir” diyerek açıklamıştır. Yazıda askerlik tecil hakkının sadece Darülfünun talebesine verildiğini, kendi parası ile yüksek tahsil yapanlara ise bu hakkın verilmediğini belirten Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin “hangi nev'i müessesata bu hakk-ı tecil verilmek lazım gelir? Tedrisat-ı âliye nerede yapılır? Darülfünun da ve şubasında yapılır” sözleri de yer almıştır.

Sabah gazetesindeki yazıda, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin tecil hakkının sadece Darülfünun'a ait olduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Öğrencilerin muafiyetten istifade edebilmesi için müessesenin "ismi" değil, "tedrisatı"nın yüksek derecede olması gerektiği ve bu hususta teşviki sınırlamanın doğru olmadığı belirtilmiştir. Bu hakkın sadece Darülfünun'a değil, yükseköğrenim görenlerin hepsine tatbik edilmesi gerektiği gibi ayrıca, "bu kadarla iktifa etmeyip bu şartı mülkümüzde teşviki arzu olunan bazı sanatları, darüsanayilerde ve müessesat-ı münasebe-i sairede öğrenmek isteyenlere dahi suiistimale meydan kalmayacak şerait-i teminiye ile teşmil etmelidir" denilmek suretiyle askerlik tecil hakkının çerçevesinin genişletilmesi istenmiştir. D.K. yazısında maddenin şu şekilde değiştirilmesini teklif etmektedir: "Darülfünun-ı Osmani şubasına ve Memalik-i Osmani de taraf-ı hükümetten müesses yahut hükümetçe resmen tanınmış mekatib-i âliyye devam eden talebe ile hükümetin vukuf ve murakabesi altında Avrupa mekatib-i âliyesine devam eden talebe-i Osmaniye ve usulû dairesinde kanuniyet kesb edecek nizamnamelerde gösterilecek şerait dairesinde bilahare vatanlarında bir

³⁹ H. Cahid, "Avrupa' da Tahsil", *Tanin*, No.851 (3 Kanun-i Sani 1326-16 Ocak 1911), s.1.

vazife ifa etmek üzere ecnebi müessesat-ı sınaie ve sairesine devam edecek olanlar"⁴⁰.

Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin ilk teklifinde Darülfünun öğrencilerinin askerlik süresinin bir sene olması görüşü, daha sonra yüksek tahsili bitirenler için de aynı sürenin uygulanması şeklinde değiştirilmiştir. Bununla ilgili yine Sabah gazetesinde bu defa M. S. imzalı bir yazı çıkmıştır. Bu yazıda da nazırın ikinci görüşü "tahsil-i âliyede bulunanları, tahsil-i âliyi ikmal edenlere teşmili de büyük bir kadirşinaslıktır. Yani ilim ve marifetin kadrini taktirdir. İlim ve marifetini teşviktir. Bu da gayr-ı kabil-i inkâr bir noktadır" demek suretiyle tasvip edilmiştir⁴¹.

Bu konu ile ilgili Sabah gazetesinde yine M. S. imzalı diğer bir yazıda ise; milletvekillerinin yüksekokul mezunlarının askerlik süresinin mecliste tartışılması esnasında ki görüşleri dile getirilmiş, milletvekillerinin bir kısmının sürenin 1 sene olması, diğer bir kısmının ise; "hiç olmazsa bedel-i nakdi vermiş olanlara kıyasen 3 ay hizmet-i askeriye de bulunmaları" nı istedikleri belirtilmiştir. Yazar, 3 ay askerlik yapılmasını savunanların haklı bazı görüşler ileri sürdüklerini ifade ile, Harbiye Nazırı'nın belirttiği gibi "ordunun ihtiyacı"ndan dolayı Balkanlarda, Kafkaslardaki "hassas durum" nedeniyle bu sürenin 1 sene olması gerektiği düşüncesini savunmaktadır⁴².

Yeni İkdam gazetesinde yer alan bir yazıda ise; Almanya örnek gösterilerek "hizmet-i askeriye kaç seneden ibaret bulunur ise bulunsun tahsil-i âli talebesi için bu bir seneden ibarettir" denilmekte ve sürenin 1 sene olması istenmektedir.

Yüksekokulda okuyan ve mezun olanların askerliklerinin nasıl olduğu konusunda yine Almanya örnek gösterilmekte ve "eyyam-ı tahsil içinde talebe mektebinden alınıp orduya mal edilmezler. Yani talebe tahsil hengamında ifa-i hizmete mecbur değildir. Tahsilini bitirdikten sonra hizmetini de ifa eder. Kışlada yatmağa dahi mecbur değildir. Evlerinde otururlar. Gündüzün kışlaya giderler. Esvaplarını da kendileri yaptırırlar. Hatta kışlada bunlara zabıt gibi bir hizmetçi dahi verilir imiş. Hizmet-i askeriyede beş altı ay hüsn-i hizmet eden böyle bir asker, sonra zabıt olmak derecesine çıkar. Bir sene sonra hizmetten çıkıp redif alaylarına zabıt olur" denmekte ve bu askerlerin diğer askerlerden ayrı muamele gördüğü hatırlatılmaktadır⁴³.

⁴⁰ D.K., "Tahsil-i âli ve hakkı tecil", **Sabah**, No. 7656 (2 Kanun-i Sani 1326-15 Ocak 1911), s.1.

⁴¹ M. S., "Askerlik ve tahsil-i âli", **Sabah**, No.7661(7 Kanun-i Sani 1326-20 Ocak 1911), s.1.

⁴² M. S., "Askerlik ve tahsil-i âli", **Sabah**, No.7661 (8 Kanun-i Sani 1326-21 Ocak 1911), s. 1.

⁴³ "Yine talebe hakkında-Viyana'dan", **Yeni İkdam**, No.316 (16 Kanun-i Sani 1326-29 Ocak 1911), s.1.

3- Cemiyetler: Darülfünun ile ilgili basında en fazla yer alan konu öğrenci cemiyetleri ve bunların ülkeye olan faydalarıdır. II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte öğrenciler, dernek kurmalarına engel bir hükmün olmaması nedeniyle bir çok dernek kurmuşlardır⁴⁴. 14 Ekim 1910 tarihinde ise Darülfünun Talebe Cemiyeti kurulmuş, fakültelerde çeşitli öğrenci cemiyetlerinin kurulması üzerine, bütün bu cemiyetler 1911 yılında "Darülfünun-ı Osmani Talebe Cemiyeti Müttehidesi" adıyla tek çatı altında birleşmiştir⁴⁵.

Gazetelerde cemiyetler konusu ile ilgili yer alan yazıların çoğu da öğrencileri "siyasetin dışında" talebe cemiyetleri kurmaya teşvik edici mahiyettedir. Yeni İkdâm gazetesinde talebe cemiyetleri ve faydaları ile ilgili birkaç yazı yer almıştır. Bunlardan ilki 23 Aralık 1910 tarihini taşıyan Viyana'dan gönderilen bir mektuptur. Bu mektubun başında "Darülfünun-u Osmani talebesinden bazı efendiler beyinlerinde bir cemiyet akdına refiklerini davet ediyorlardı" denilmekte ve bu cemiyet öğrenci hayatı için bir ümit olarak görülmektedir. Yazar öğrenci cemiyetlerinin nasıl olması gerektiği ile ilgili fikirlerini şöyle açıklamaktadır: "Müşahedatıma binaen söylerim ki memleketin terakkisi ancak cemiyetler sayesinde olabilir. Cemiyetten maksad, ahkam-ı kanuniyeye muvafık olan sanayi, ticari, ilmi, edebi ve terbiyeye mütealâk cemiyetlerdir. Talebe cemiyetleri işte ya terbiyeye ya ilme mütealâk cemiyetlerdendir". Öğrenci cemiyetlerinin kurulmasına Darülfünun hayatının sebep olduğunu, Darülfünunların memlekette ayrı bir yeri bulunduğunu belirten yazar, "memleketin bütün faaliyet-i fikriyesine Darülfünun mezunları olan doktorlar hakim olduğundan o merakiz-i ilm ve irfanı himaye lazım gelir" diyerek bu konudaki düşüncelerini açıklamıştır. Yazar daha sonra Avrupa Darülfünunlarından örnekler vermektedir. Kadınların da Darülfünunlarda okuduklarını erkek öğrenciler ile birlikte aynı ciddiyet ve vaziyette çalıştıkları belirtilerek "anın girmediği bir iş kalmamış gibidir. İhtimal ki bugün hizmet-i askeriye baki olursa askerlikte edecektir" denilmiştir⁴⁶.

Viyana'dan gönderilen mektubun devamında Darülfünunların Avrupa'daki gelişiminden bahsedilmektedir. Yazar, öğrenci cemiyetlerinin ilk defa Almanya da başladığını, buradaki cemiyetlerin hiçbir yerde bulunmadığını belirterek, bu cemiyetlerin ilk kuruluşundan bugüne gelişimini anlatmıştır. "Her şeyin ibtidasında olduğu gibi talebe cemiyetleri dahi evvela pek münasebetsiz usul ve adet ve kavaid üzerine müesses idi" diyerek yazıya başlayan yazar,

⁴⁴ Ali Arslan, "İstanbul Darülfünununda Öğretim Üyelerinin Siyasetle Uğraşmaları", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yıllığı*, C.X, İstanbul 1999, s.57.

⁴⁵ Arslan, "Türkiye'de Üniversitenin Kuruluşu..", s.414.

⁴⁶ Bizde kadınların da yükseköğretime devamları için 1915 senesinde İnas (Kız) Darülfünun'u açıldığını düşünürsek, bunun gerçekleşmesi için fikri yapısının geçmiş yıllara kadar gittiğini görebiliriz. Ayrıntılı bilgi için bkz., Arslan, a.g.e., s.68-69.

daha sonra bu cemiyetler hakkında bilgi vermektedir. Bu tür cemiyetlere girmek için tören yapıldığı, bu törenlerde cemiyete yeni giren kişiye elbise giydirildiği ve yüzünün boyandığı belirtilerek, bu şahsın bir sene boyunca çömez kabul edildiği, diğerlerinin çömezi her işte kullandığı anlatılmıştır. Bu çömez bir sene sonra "ağa" olmakta ve bu çileden kurtulmaktadır.

Yazar, ilk kurulan öğrenci cemiyetlerinin ülkeye hizmet etmek, halkı aydınlatmaktan ziyade bir çeşit "ocak gayreti güden" cemiyetler olduğunu düşünmektedir. Ona göre bu "yeniçerilikten" farklı değildir. Bu nedenle kısa sürede ortadan kalkmışlardır. Yazar, öğrenci cemiyetlerinin kuruluş amacının "vatan muhabbeti, uhuvvet, müsavat esası" olması gerektiği fikrindedir. Almanya'da 20-30 civarında olan öğrenci cemiyetlerinin bir kısmının Almanlık, Lehlik gibi milliyet fikirlerini, bir kısmının jimnastik, edebiyat fikirlerini, diğer bir kısmının da Protestanlık, Katoliklik gibi fikirleri ihtiva ettiğini ifade eden yazar, öğrenci cemiyetlerini kurmaktaki amacın "mensup oldukları devlete her türlü hizmeti ifa edebilmeğe hazırlanmak" olarak göstermektedir. Ona göre, "talebe cemiyetlerinin nişane-i temayüzü disiplin, yani intizama riayet, emre itaattir. Talebelik, meşrutiyete, hürriyete fedakârane hizmet etmek" demektir.

Yazar, öğrenci cemiyetlerinin politika ile uğraşmamaları gerektiğini düşünmekte ve bu düşüncesini de "her hangi cemiyet olursa olsun suret-i fiiliyede politika ile meşgul olamazlar. Yalnız mesail-i siyasiyeyi mütalaa ederler" diyerek açıklamaktadır. Osmanlı Devletinde kurulacak cemiyetlerin nasıl olması gerektiği konusunda da fikirlerini açıklayan yazar, evvela bu cemiyetlerin "milliyet" esası üzerine kurulan cemiyetler olmaması gerektiği fikrini ifade ile, "Osmanlılık, milel-i muhtelifenin ictimayıyla teşkil eden bir ümmet olduğundan talebe cemiyetlerinin milel-i Osmaniye arasında husul ve bekayı uhuvvet ve ittihadı yardım edecek bir surette teşkil etmesi arzu olunur" demektir. Bizde de cemiyetlerin Avrupa'da olduğu gibi çeşitli olmalarının zaruri olduğunu belirten yazar, bu konu da fikirlerini şöyle dile getirmektedir: "Bizde de cemiyetlerin müteaddid olmaları zaruridir. Zira gerek hukuk mektebi, gerek tıbbiye ayrı ayrı binalarda olduğundan hayat ve maişette ittihad meselesi güçleşir. Sırf ulum ve fûnun ile iştilal edecek talebe cemiyetleri de bize lazımdır. Tababet, icracılık, tarih-i tabii, felsefe, ziraat, ekonomi, politik cemiyetleri gibi. Bizde talebe cemiyetlerinin -teşkil edecek- umumi için tavsiye edeceğim birinci şey intizama riayet, mâfuka itaat, emre mutavaat esasının kabulüdür. İnsan talebelik aleminde buna alışırca mesalik-i beşeriyeden hangisine intisap peyda etse meşgalesinden terakkiye temin eder".

Avrupa'da olduğu gibi ülkemizde de öğrenci cemiyetleri siyasetle uğraşma kararı alırlarsa bu konuda ne yapılacağına kararsız olan yazar, "talebe cemiyetleri disipline riayeti bir mesaili itikadiye gibi siyasete karar verirler ise

meşrutiyetin hakiki birer kolları olurlar. Fakat biz bunu yapabilir miyiz? Ben doğrusu hemen cevap veremem. Bizde, Avrupa'nın ne Darülfünunlarına ne de muallimlerine benzeyecek müesseseler, adamlar henüz hasıl olmadı. Muallimlerin alekser memurinden olması bu teşkilat-ı hürriyetkârane için mani teşkil eder” diyerek öğrencilerin henüz bu olgunluğa erişmediğini düşünmektedir. Yazar mektubunu “Darülfünun ayrı bir alemdir. Bu alemin içi ise büsbütün başkadır” diyerek tamamlamıştır⁴⁷.

Öğrenci cemiyetlerinin faydalarından biri olan konferanslar konusunda ise Yeni İkdam gazetesinde şunlar yazılıdır: "Cemiyetlerin menafi-i azimesinden biri de konferanslardır. Büyük adamlar, büyük keşfiyat hakkında geceleri konferanslar veriyor. Bir sahib-i ihtisasın senelerce süren tetebbuatının netayicine siz bir saatte vakıf oluyorsunuz Temenni ederiz ki, memleketimizde bir gün gelir bu gibi şeylerde adet olur, politikadan daha tatlı, daha menfaatli mevzular bulunduğuna kanaat edilir"⁴⁸.

Cemiyetler konusunda Tanin gazetesinde ise, “Uluborlu Talebe Cemiyet-i Hayriyesi”nin kurulması nedeniyle çıkan bir yazıda “muhtelif maksad-ı hayriye ile tesis etmiş olan cemiyetlerin memlekete ne derecelerde nafi olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. Bu meyanda ise talebe cemiyetleri bilhassa şayeste-i zikr ve senadır” denilerek öğrenci cemiyetlerinin olması gerektiği ifade edilmiştir⁴⁹.

Yeni İkdam gazetesine Viyana'dan gönderilen başka bir yazıda ise, cemiyetlerin faydaları şöyle açıklanmaktadır: “Zira talebe cemiyetleri intizam ve terbiye cihetiyle asker gibidir. Hissiyat-ı vataniye sınıf-ı ahali içinde en ziyade talebe cemiyetlerinde kişayeş bulur. Bunlar namus ve haysiyet meselesine pek ziyade itina ettiklerinden ledelhace vezaif-i vataniyelerini düşman kurşunları karşısında dahi pek alicenabane ve cesurane ibraz ederler. Hele memlekete fikri intizamı, tazammun ve tekeffül fikrini neşr etmekte talebe cemiyetlerinin külli faidesi görülür. Memleketimizin menafii, talebe menafii demektir. İnkılab-ı fikriyi vücuda getirecek talebemizdir. Bunu nazarı dikkate almıyarak talebeyi eskisi gibi keyfiyetsiz bir kemiyet derecesinde bırakır isek inkılabımızda inkılab-ı maneviye müncerr olmakda gecikir. Bir memleketi

⁴⁷ "Darülfünun Talebesi için- Viyana'dan", **Yeni İkdam**, No. 279 (10 Kanun-i Evvel 1326-23 Aralık 1910), s.1.

⁴⁸ "Cemiyetler- Viyana'dan", **Yeni İkdam**, No.290 (21 Kanun-i Evvel 1326- 3 Ocak 1911), s.1.

⁴⁹ "Cemiyetler", **Tanin**, No.850 (2 Kanun-i Sani 1326-15 Ocak 1911), s.2.

mamur ve müterakki görmek bizim için kafi değildir. O terakkinin ne gibi vesaitle hasıl olduğunu da öğrenmek gereklidir. Memleketimiz ahlak-ı umumisi, havas-ı maneviyesi vücud bulmak için bizde de bir seciye-i milliye tekevvünü farzdır. Memleketimizde böyle bir seciye çoktan beri kaybolmuştur. Hese-fat-ı şahsiye ve milliye anında hasıl olur. Ahlak-ı zatiyede ve fezail-i ictimaiyede demir gibi salabet ve metanet sahibi adamlar olmayınca memleket büyük teşebbüsler meydana getiremeyeceği gibi büyük hareketler dahi gösteremez. İşte bizim memleketimizde bir seciye-i umumiye kazandıracak müessesatın birisi talebe teşkilatıdır”⁵⁰.

Basında öğrenci cemiyetlerinin faydalarından bu şekilde bahsedilirken, 21 Şubat 1911 Salı günlü Yeni İkdâm gazetesinde şu yazı dikkati çekmektedir: “Darülfünun Rum talebesinin bir cemiyet teşkil etmek niyetinde buldukları yazılmıştı. Laterakki gazetesinin beyanına nazaran 50 kadar talebe bu maksatla Serfice Mebusu Vamvakas Efendi'nin riyaseti altında Rum Cemiyet-i Edebiyesi'ne mahsus Saylugos dairesinde toplanmışlar ve cemiyetin nizamnamesini tasdik ve meclis-i idare azasını intihap eylemişlerdir. Mekteb-i hukuk talebesinden dördü meclis-i idare azalığına tayin edilmiştir. Gelecek Cuma günü yeniden ictima edecektir”⁵¹.

Yeni İkdâm gazetesinde yer alan yazılarda da dile getirildiği gibi kurulacak cemiyetlerin her ne kadar “milliyet” esasına dayandırılmaması istenmekte ise de, bu haberden de anlaşılacağı üzere Rumlar sessiz sedasız bir araya gelerek milliyet esasına dayalı bir cemiyet kurmuşlardır⁵².

Darülfünun öğrencileri Rumların kurduğu cemiyetten başka, Tıp fakültesi talebe cemiyeti, Talebe-i hukuk cemiyeti gibi çeşitli talebe cemiyetleri de kurmuşlardır. Ayrıca 1912 yılı içinde tüm öğrenci cemiyetlerini kapsayacak “Darülfünun-ı Osmani Talebe Cemiyeti” kurulmuştur⁵³.

⁵⁰ **Yeni İkdâm**, No.316 (16 Kanun-i Sani 1326-29 Ocak 1911), s.1.

⁵¹ “Darülfünun Rum Talebesi”, **Yeni İkdâm**, No.341 (8 Şubat 1326-21 Şubat 1911), s.2.

⁵² Milliyet esasına dayalı cemiyet kurulup kurulmaması meselesi Meclis-i Mebusan'ı da meşgul etmiş, gayrimüslim mebuslar milliyet esasına dayalı cemiyet kurulmasının serbest olmasını istemişlerdir. Ancak mebusların büyük bir çoğunluğu bu tür cemiyetlerin ülkede birliğe engel teşkil edeceğinden yasaklanması fikrini dile getirmişlerdir. Neticede Cemiyetler Kanununun 4. Maddesi ile milliyet ve cinsiyet esasına dayalı cemiyetlerin kurulması yasaklanmıştır. Bu konuda Meclis-i Mebusan'da yapılan tartışmalar ve yorumlar için bkz., Kenan Olgun, **1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanının Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2001, s.360-371.

⁵³ **Tanin**, No.1245 (15 Şubat 1327-28 Şubat 1912), s.4.

a- Öğrenci Cemiyetlerinin Faaliyetleri: Basında görebildiğimiz kadarıyla öğrenci cemiyetleri, ismini taşıdıkları şube öğrencilerinin haklarını korumak ve onları aydınlatmak bakımından faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerin en önemlisi konferanslar yoluyla kendilerini ve halkı aydınlatma çalışmalarıdır. Bu tür çalışmalar zaman zaman gazetelerde de yer almıştır. Bunlardan biri M. S. imzası ile yayınlanan “Darülfünun talebesi- İstikbal-i millet” isimli yazıdır. Darülfünun talebe cemiyeti tarafından Şehzadebaşı’nda Şark tiyatrosunda Mehmet Esat Efendi, Abdullah Efendi, İsmail Hakkı Bey, Yusuf (Akçura) Bey, Ahmet (Ağaoğlu) Agayef tarafından verilen konferans hakkında bilgi verilmiştir. Bu yazıda özellikle Abdullah Efendinin sözleri üzerinde durulmuş, Onun Rusya’da Darülfünun öğrencilerinin hürriyet için ne gibi çabalar gösterdiğini anlattığı, biz de ise buna gerek olmadığını, hürriyetin zaten var olduğunu söylediğini yazmıştır. Daha sonra yazar, hürriyetin devam etmesi için Darülfünun öğrencilerine büyük iş düştüğünü, halkı bilim ve irfan yolunda aydınlatması gerektiği ve bu nedenle konferansların devam etmesinin faydalı olacağını ifade etmiştir⁵⁴.

Tanin gazetesinde yer alan bir konferans haberinde ise, konferans gecesi “feyizli bir gece” olarak vasıflandırılmış, “Darülfünun talebe cemiyeti menfaatine” düzenlenen konferansın “Şehzade Abdülmecid Efendi hazretlerinin ve Maarif Nazırı Emrullah Efendi hazretlerinin riyaseti âliyeleri”nde yapıldığı ilan edilmiştir⁵⁵.

Öğrenci cemiyetleri, konferansların yanı sıra üyelerinin haklarını korumak için de faaliyette bulunmuştur. Nitekim Talebe-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Emin Bey, Adliye Nezaretinden öğrencilerin hakları ile ilgili bir ricada bulunmuştur. Mehmet Emin Bey, hukuk mektebini bitirenlerin tek tek Adliye Nezareti’ne gitmeleri yerine kendileri tarafından seçilen üyelerinin öğrenciler adına Nezarete gitmelerinin kabulünü istemiştir⁵⁶.

Darülfünun Talebe cemiyetleri, öğrencilerin gelişimi için Avrupa’ya seyahatler düzenlenmesi⁵⁷, vefat eden hocalarına mevlit okutulması, konferans verilmesi ve kütüphane yaptırılması gibi çeşitli konularda da çalışmalar yapmışlardır⁵⁸. Ayrıca, İtalya’nın Trablusgarb’a saldırısını kınamak amacıyla

⁵⁴ "Darülfünun talebesi-İstikbal-i millet, Konferans münasebetiyle", **Sabah**, No.7672 (31 Ocak 1911), s.1.

⁵⁵ "Feyizli bir gece-Darülfünun talebe cemiyetinden", **Tanin**, No.1244 (5 Şubat 1327-18 Şubat 1912), s.5.

⁵⁶ **Tanin**, No.1054 (26 Temmuz 1327-8 Ağustos 1911), s.5.

⁵⁷ "Darülfünun'un Bükreş Seyahati", **Tanin**, No.662 (22 Haziran 1326-5 Temmuz 1910), s.3.

⁵⁸ **Yeni İkdâm**, No.275 (6 Kanun-i Evvel 1326-19 Aralık 1910), s.3.

Roma, Paris ve Londra Darülfünun talebe cemiyetlerine de protesto mektupları göndermişlerdir⁵⁹.

4- Öğrencilerin İstekleri: Darülfünun öğrencilerinin basında bu dönem içinde yer alan istekleri çok çeşitlidir. Bunlardan birincisi, Hukuk mektebi öğrencilerinin bütünleme imtihanı ile ilgili istekleridir. Bu konuda ilk yazı, 11 Ekim 1911 tarihli Tanin gazetesinde yer almıştır. Darülfünun hukuk şubesinden bir öğrenci tarafından yazılan mektupta, hukuk mektebinde bütünleme imtihanlarının olmadığı, oysa Mülkiye mektebinde bu hakkın bulunduğu, bu tezat durumun ortadan kaldırılarak bütünleme imtihanı hakkının kendilerine de verilmesi istenmektedir⁶⁰.

Hukuk mektebi öğrencilerinden seçilen bir heyet bu isteklerini bildirmek için önce Maarif Nazırı ile görüşmeye gitmişler⁶¹, daha sonra da Tanin gazetesini ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretlerinde Maarif nazırı ile yaptıkları görüşme ve isteklerini içeren bir bilgi de sunmuşlardır. Buna göre öğrenciler; 1- Yangınlar, hastalıklar ve Trablusgarb savaşı nedeniyle imtihanların on gün kadar ertelenmesi, 2- İmtihanlar arasındaki sürenin uzatılması, 3- 30 Mayıs'ta ilan edilen nizamname de Mülkiye şubesine tanındığı gibi "imtihanlarda zaruri olarak bulunmayan veya bir dersten zayıf not alan efendilerin ikinci bir ikmal imtihanına kabulü" maddesinin kendilerine de uygulanması, 4- İkmal imtihanları için mazeretleri bildirme süresinin uzatılması, 5- 30 Mayıs nizamnamesinin basın yoluyla bildirilmemesinden dolayı -ki mekteb-i hukuk da devam mecburi değildir- kendilerinin haberdar olamadıkları ve bu nedenle mağduriyetlerinin giderilmesi⁶², gibi isteklerde bulunmuşlardır. Tanin gazetesi ise; öğrencilerin bu taleplerini haklı bularak Maarif Nezareti'nden isteklerin uygulanmasını istemiştir.

Darülfünun talebelerinin bir diğer isteği tatilde de "Şirket-i Hayriye" vapurlarına pasoları ile serbestçe binebilmeleridir. Bu konuda Hukuk mektebi öğrencisi bir zat Nafia ve Maarif nezaretlerinden gerekli yardımın yapılmasını talep etmiştir⁶³. Başka bir istekte ise, "Darülfünun-ı Osmani Ulum-ı Riyaziye muallimleri"nden gelmiştir. Ulum-ı Riyaziye hocaları, liselerin riyaziye derslerine bu okulların "riyaziye ihtisas" kısımlarını bitiren öğrencilerin de "öğretmen" olarak atandıklarını bunun işe "riyazat-ı aliye görmemiş muallimin

⁵⁹ "Darülfünun'un Protestosu", **Tanin**, No.1106 (17 Eylül 1327-1 Ekim 1911), s.3.

⁶⁰ "Mekteb-i Hukuk'da İkmal İmtihanları", **Tanin**, No.1116 (28 Eylül 1327-11 Ekim 1911), s.4.

⁶¹ "Hukuk da İkmal Meselesi", **Tanin**, No.1122 (4 Teşrin-i Evvel 1327-17 Ekim 1911), s.5.

⁶² "İkmal İmtihanları", **Tanin**, No.1123 (5 Teşrin-i Evvel 1327-18 Ekim 1911), s.3.

⁶³ "Pasolar ve Darülfünun Talebesi", **Tanin**, No.1046 (18 Temmuz 1327-31 Temmuz 1911), s.4.

bu vazifeyi ifaya kudreyâb" olamayacağından dolayı yanlış bir karar olduğunu ve Maarif Nezareti'nin bu hatadan dönmesini istemişlerdir⁶⁴.

Basında yer alan başka bir istek de, Darülfünun ihtiyat sınıfı öğrencilerinden gelmiştir. İhtiyat sınıfı öğrencileri, kendilerinin okula kayıtları esnasında eğitim süresinin bir yıl olduğunu fakat eğitimleri esnasında bu sürenin iki yıla çıkartıldığını belirterek bu düzenlemeye itiraz etmişlerdir. Kendilerinin eski sisteme tabi olması gerektiğini belirten ve bu düşüncelerinde haklı olan ihtiyat sınıfı öğrencileri, haklarının korunmasını Maarif Nezaretinden istemişlerdir⁶⁵.

İhtiyat sınıfı öğrencilerinin bu isteklerine Darülfünun'dan gelen cevabi yazıda Meclis- i Maarif'in 21 Ekim 1911 (8 Teşrin-i Evvel 1327) tarihli tezkeresinde belirtildiği gibi Darülfünun ihtiyat sınıfının bir senelik süre içinde bitirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiş ve bu nedenle hazırlığın iki sene olması gerektiği bildirilmiştir⁶⁶. Ayrıca bu sınıfa "devamın mecburi" olduğu hatırlatılarak bundan dolayı öğrencilerin bir haftaya kadar kayıtlarını yaptırmaları aksi taktirde kayıtlarının silineceği ihtar yapılmıştır.

5- Darülfünun ve Siyaset: Daha öncede belirtildiği gibi basında yer alan yazılarda Darülfünun talebesinin siyasetle uğraşmaması, halkı aydınlatması istenmiştir. Bu yazılarda "Politikada daha tatlı, daha menfaatli mevzular" bulunduğu dile getirilmiş⁶⁷, siyaset dışı konferanslar verilmesi istenmiş⁶⁸, kurulan cemiyetlerin siyasetle meşgul olmamaları gerektiği belirtilmiştir⁶⁹.

Fakat, bu konudaki asıl tartışmalar, 1908 meclisinin fesih arifesinde yaşanmıştır. 17 Aralık 1908 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan iktidar kavgaları nedeniyle normal zamanından önce feshedilmiştir. Mecliste İttihat ve Terakki Fırkasına karşı oluşan muhalefet 1911 yılı içinde Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurulması⁷⁰ ile iyice artmıştır. Meclisteki İttihat ve terakki karşıtı tüm muhalefeti bünyesinde barındıran Hürriyet ve İtilaf Fırkasının 1911 İstanbul araseçimini kazanması iki fırka arasındaki çekişmenin ilk mücadelesini oluşturmuş, İttihat ve Terakki Fırkasını muhaliflerine karşı tedbirler alma yoluna itmiştir. Mecliste yaşanan siyasi mücadele meclis dışında da yaşanır hale gelmiştir. Bu durum

⁶⁴ "İrfan-ı Memleket Namına Bir İstizah", **Tanin**, No.1052 (24 Temmuz 1327-6 Ağustos 1911), s.4-5.

⁶⁵ "Darülfünun İhtiyat Sınıfı", **Tanin**, No.1118 (30 Eylül 1327-13 Ekim 1911), s.4.

⁶⁶ "Darülfünun-ı Osmaniden", **Tanin**, No.1127 (9 Teşrin-i Evvel 1327-22 Ekim 1911), s.5.

⁶⁷ "Cemiyetler-Viyana'dan", **Yeni İkdâm**, No. 290 (21 Kanun-i Evvel 1326-3 Ocak 1911), s.1.

⁶⁸ **Yeni İkdâm**, No. 301 (1 Kanun-i Sani 1326-14 Ocak 1911), s.1.

⁶⁹ "Cemiyetler", **Tanin**, No.850 (2 Kanun-i Sani 1326-15 Ocak 1911), s.2.

⁷⁰ Fırka hakkında bkz., Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, İstanbul 1990.

birçok kesiminde⁷¹ olduğu gibi Darülfünun'da da kendini tıyla toplumun rmiştir.

Darülfünun'ca siyaset yapıldığına dair basında yer alan ilk yazı Mekteb-i ani'den mezun E. S. isimli bir şahıs tarafından Tanin Gazetesine gönderilen tuptur. Mektubta Darülfünun hukuk şubesinin birinci sınıfında okuyan 600 encinin "meb us seçimi" ile uğraştıkları, bu çabalarının hiçbirinin çkeleşmediği ve bu münakaşadan dolayı "firka, mezhep gibi ihtilafat" ydana geldiği yazılmaktadır. E.S., bu mektubu yazmasındaki amacını "zira iyen emin olalım ki bu gibi ihtilafatın neticesi mahv ve izmihlaldir. Hiç razsa mekteplerimiz, mahzar-ı istikbal olan mekteplerimizde bu gibi şeylerin cuuna meydan verilmemesi esbabının istikmalini düşünmek için Maarif zaret'i'nin nazarı dikkatini celb etmek" olarak açıklamıştır⁷².

Bu ve buna benzer yazıların basında yer alması üzerine Mekteb-i Mülkiye üdürlüğü harekete geçerek, öğrencilere hitaben bir konuşma yaptırmış, Mekteb-i Mülkiye talimatnamesinin 14. maddesinde talebenin siyaset ile ilgileri katıyın memnu bulunduğu mısra iken bu cihet derhatır edilmiş malıdır ki cezaid-i mahalliyeden bazılarında mesail-i siyasiye ile işigali ütezammen ve Mülkiye talebeliği sıfatına muzaf bazı imzalar görülmüştür" enmiştir. Öğrencilerin mezun olmadan önce siyasetle uğraşmalarının yasak lduğunun altı çizilmiş ve şayet bu yapılırsa "Heyet-i idare ve talimiyesinin alimname-i mezkurun 12. maddesi" hükmüne göre cezalandırılacağı ilan dılmıştır⁷³.

Bu arada "Darülfünun Talebe Cemiyeti" de harekete geçerek, 'Darülfünun'u teşkil eden Hukuk, Tıbbiye, Riyaziye, Tabiiyet, İlahiyat ve Edebiyat şubelerine devam eden bütün efendilerden müteşekkil bir Darülfünun talebe cemiyetinin" var olduğu bu nedenle birkaç zatın siyasetle uğraşması veya çeşitli beyanlarında bulunmasının tüm talebeleri kapsamadığını ve bu insanlara "teessüf" ettiklerini bildiren bir tezkir yazısı yayınlamıştır⁷⁴.

⁷¹ Asker ve memurlar arasında da yayılan "siyasetle uğraşma hastalığı" özellikle 1912 senesinde çıkarılan kanunlarla düzeltilmeye çalışılmış, bu sayede asker ve memurun siyaset yapmasının önüne geçilmek istenmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Kenan Olgun, **Demokrasi Tarihi Açısından 1912 Mebusan Meclisi ve Faaliyetleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995; Askerlerin siyaset yapması ile ilgili bkz., Kenan Olgun, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskar Zabitân Grubu ve Faaliyetleri", **İlmi Araştırmalar**, Sayı 7, İstanbul 1999, s.157-175.

⁷² "Erbab-ı Akıl ve İnsaf Nasıl Düşünür-Mektepler ve Siyaset", **Tanin**, No.1183 (6 Kanun-i Evvel 1327-19 Aralık 1911), s.2.

⁷³ "Mektepler ve Siyaset", **Tanin**, No.1184 (7 Kanun-i Evvel 1327-20 Aralık 1911), s.3.

⁷⁴ **Tanin**, No. 1254 (15 Şubat 1327-28 Şubat 1912), s.4.

SONUÇ

Darülfünun, ilk kuruluşta Darülfünun-ı Osmani olarak Abdülhamit döneminde hükümdara mensubiyeti gösteren "Şahı almış, İttihat ve Terakki iktidarı döneminde de yeniden çevrilmiştir.

1908-1912 yılları arasında Darülfünunla ilgili basında pek ç almış, bu yazılar içinde en fazla yeri cemiyetler konusu işgal e konuyla ilgili yazılan yazıların bir çoğunda cemiyetlerin fa bahsedilmiş, öğrencilerin ve kurulacak cemiyetlerin siyasetle uğr istenmiştir. Ancak, bu isteğe pek de uyulmadığı 1911 yılı sonla gazetelerde öğrencilerin siyaset yaptıklarına dair çıkan yazılara b açıkça görünmektedir. Belki de bu yazıların bir neticesi olarak ö siyaset yapmalarına engel olmak amacıyla, Darülfünun nizamname gözden geçirilmiş ve 21 Nisan 1912 (8 Nisan 1328) tarihinde nizamname çıkarılmıştır. Bu nizamnameyle öğrenci disiplin yöne değiştirilmiştir. İlk defa gazetelerde kullanılan "fakülte" kayd yönetmeliğinde yer almış, böylece bu isim, resmen kullanılmaya başlan

II. Meşrutiyet döneminde Maarif Nazırlığı'na Emrullah I gelmesi ile başlayan ve bu döneme damgasını vuran, eğitimde öncel okulda (ilkokul-yüksekokul) olduğuna dair tartışmalar, gazetelerde b dışında fazla yer almamıştır. Buna karşın Maarif Nazırı yazılan eleştirilmiş, Darülfünun da dahil olmak üzere maarif alanında h olmadığı dile getirilmiştir.

Bu dönemde ele alınan bir başka konu da, Darülfünun öğrencil mezun olanlarının askerlik süresinin bir sene olmasıdır. Yazılan y Darülfünunların ülkenin yüksek okulları olması nedeniyle burada öğrencilerin askerlik sürelerinin az olması gerektiği dile getirilmiş buldukları süre içinde bu görevden muaf tutulmaları istenmiştir. Darülfünun'da okuyan öğrencilerin okulu bitirene kadar "tecilli" sayılma edilmiş ve askerlik süresinin bir sene olmasına karar verilmiştir. Günün fakülte mezunları ile diğer okullardan mezun olanlar arasında uy askerlik yapma sürelerindeki farklılık göz önünde bulundurulduğu farklılığın ilk defa II. Meşrutiyet döneminde uygulandığını ve bu güne d teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

²⁵ Düstur 2, C.4, Kanun No.180, s.460-463.

Sonuç itibarıyla, II. Meşrutiyet dönemi basınında Darülfünunun bu kadar geniş yer alması, kanaatimizce onun bu dönemde de ülkenin en yüksek ve en ileri seviyede okulu olma özelliğini koruduğunun bir göstergesidir. Nitekim, Arapların Şam'da, Rumların ise, Patrik Yevakim Efendi öncülüğünde kendi Darülfünunlarını kurma çalışmaları başlatmaları bu düşüncemizi destekler niteliktedir.

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin en yüksek eğitim kurumu olan Darülfünun, bu özelliğini II. Meşrutiyet döneminde de sürdürmüştür. Darülfünun hakkında basında 1908-1912 döneminde pek çok yazı çıkmış, özellikle öğrenci cemiyetlerinin kurulması, bu cemiyetlerin ve öğrencilerin siyaset yapmaları, askerlik sorunu, ilkokul-yüksek okul tartışmaları ağırlıklı olarak yer almıştır. Gazetelerde yer alan yazılarda öğrencilerin milliyet esasına dayalı cemiyet kurmalarını istenmiştir. Ancak, bu isteğe Rum öğrenciler aldırış etmemiş, bir araya gelerek Rum Öğrenci Cemiyeti kurmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Cemiyet, Basın, Siyaset, Askerlik, Darülfünun.

SUMMARY

“Darülfünun Institution in the Ottoman Press (1908-1912)”

The Darülfünun was the most advanced high Education Institution in 2nd Constitution period. In the press into this period, some articles about the Darülfünun were published essentially, some of these was about the societies, the military profession problem primary school-high school discussions.

It was asked from the students to not form republic to be based on nationality foundation. However, the Rum (Greek of Turkish nationality) students were not ignore to this commands. The Rum society was founded with rume together of the Rum students.

Key words: Society, The Press, Politics, University, Military service, Darülfünun.